

מצות ערבה כיצד, מקום היה למטה מירושלים, ונקרא מוצא. יורדין לשם ומלקטין משם מרביות של ערבה, ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח, וראשיהן כפופין על גבי המזבח. תקעו והריעו ותקעו. בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת, ואומרים, אָנָּא ה' הוֹשִׁיעָה נָּא, אָנָּא ה' הַצְּלִיחָה נָּא. רבי יהודה אומר, אָנִי וְהוּ הוֹשִׁיעָה נָּא. ואותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים. בשעת פטירתו, מה הן אומרים, יְפִי לָךְ מִזְבֵּחַ, יְפִי לָךְ מִזְבֵּחַ. רבי אליעזר אומר, לֵיה וְלָךְ, מִזְבֵּחַ. לֵיה וְלָךְ, מִזְבֵּחַ:

2. בראש השנה באין כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, ואף ישראל עוברין לפניו עם כל באי עולם, ושרי אומות העולם אומרין אנו ניצחנו וזכינו בדין, ואין אדם יודע מי ניצח, אם ישראל נוצחין או אומות העולם - - - כיון שהגיע יום טוב הראשון של חג, וכל ישראל, גדולים וקטנים, נוטלין לולביהן בימים ואתרוגיהן בשמאלם, מיד הכל יודעים שישראל נוצחים בדין, וכיון שהגיע יום הושענא רבה נוטלין ערבי נחל ומקיפין שבע הקפות, וחזן הכנסת עומד כמלאך אלוקים וס"ת בזרועו והעם מקיפים אותו דוגמת המזבח - - - ומיד מלאכי השרת שמחין ואומרים ניצחו ישראל ניצחו ישראל, וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם". (מדרש תהלים יז)

3.

ועושין יום גדול שהוא סוף השנה, ואומר: "הושיעה את עמך וברך את נחלתך" על שם זה, היו קורין אותו יום הושענא רבה... לפי שזה היום, גדול בעיני כול". (ספר הרוקח, סימן רכא). ולמה ערבה בהושענא רבה? לפי שהערבה גדילה על מים ואז נידונים על המים, ועל זה נידונים "שיושב בדין, אם לא עברו נדריהם, נותן להם מדה במדה... אם יתן נדרים בעתו, וְנִתְּתִי מִטֵּר אֶרְצְכֶם בְּעֵתוֹ. ומביאים קרבניהם בהושענא רבה... והיו קושרים הבהמות בענפי ערבה: 'אָסְרוּ חַג בְּעֵבְתֵיכֶם עַד קָרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ' (תהילים קיח, כז), ואומר: ריבוננו של עולם, מה שנדרנו הבאנו, והענפים שאסרנו בידינו הם, הואיל ולא עצרנו מתת, גם אתה אל תעצור הגשמים!" (ספר הרוקח, סימן רכא)

4. לפי שבחג נידונים על המים, והכל הולך אחר החיתום, וכל חיי אדם תלויים במים". (טור, אורח חיים סימן תרסד)

5. שהכול באים לבית הכנסת, ומרבים במזמורים כמו ביום טוב ומרבים קצת בנרות, כמו ביום הכיפורים (טור, אורח חיים תרסד).

6. "והמדקדקים נוהגים לטבול עצמן קודם עלות השחר, כמו בערב יום הכיפורים, ויש נוהגים ללבוש הקיטל כמו ביום הכפורים". (רמ"א על שו"ע, אורח חיים, סימן תרסד, א)

7. ספר המנהיג (סימן לח):

"כי בהושענא רבה מקוימת חתימת שלושת הספרים הפותחים בראש השנה לפני הקב"ה, ונחת מים ביום הכיפורים, ובהושענא רבה - תכלית הכפרה".

8. שולחן ערוך, אורח חיים תר"ס:א'

נוהגים להעלות ספר תורה על [הבימה] ולהקיפה פעם א' בכל יום ובשביעי מקיפים אותה ז' פעמים זכר למקדש: הגה ומוציאין שבעה ס"ת על הבימה ביום שביעי [מהרי"ל] ויש מקומות שמוציאים כל ס"ת שבהיכל [מנהגים] (והכי נוהגין במדינות אלו) שהיו מקיפים את המזבח וההקפות לצד ימין [ובשבת אין מקיפים [טור] ואין מוציאין ס"ת על הבימה]:

9. רש"י על סוכה מ"ה א:ב'ב'

אני והו - בגימטריא אנא ה' ועוד משבעים ושתיים שמות הן הנקובים בשלש מקראות הסמוכין בפרשת ויהי בשלח ויסע וגו' ויבא בין מחנה ויט משה את ידו ושלשתן בני שבעים ושתיים אותיות ומהן שם המפורש אות ראשונה של פסוק ראשון ואחרונה של אמצעי וראשונה של אחרון וכן בזה הסדר כולן השם הראשון והו וי"ו של ויסע ה"א דכל הלילה וי"ו דויט ושם השלשים ושבע הוא אני אל"ף דמאחריהם ונו"ן ראשון דהענן בחשבון של מפרע וי"ד דרוח קדים:

10. שפת אמת, דברים, לסוכות ה'

להו"ר מצות ערבה אמרו חז"ל ערבה נגד אותן שאין להם טעם וריח. א"כ מה להם רק תפלה שקולן ערב לפני הקב"ה. וזה בחי' דוד המע"ה נעים זמירות ישראל. וכ"כ ערבה דומה לשפתים. והוא ההפרש בין צפצפה שאין פי' חלק. לכן תקנו הרבה תפלות בהו"ר. והיא הכנה לשמחת תורה. כמו שהי' ביצ"מ ע"י ענני הכבוד שהלכו במדבר נתקרבו להשי"ת עד שאמרו נעשה ונשמע. ע"י שנזדככו בנסעם בענן ה'. כמו כן ע"י הסוכה צלא דמהמנותא נתקרבו בני' לה'. ולשון ערבה כמו תערובת שנתדבקו לה' ולמדו דרך הקודש עד שיודעין להוציא קול ערב לפני השי"ת. ועי"ז זוכין לתורה. ושמחת תורה הוא בחי' תורה שבע"פ שהיא בכח המקבלים וא"א לפרש יותר:

11. רמב"ן על במדבר י"ד:ט"ב'

סר צלם מעליהם מגנם וחזקם כשרים שבהם מתו דבר אחר צלו של מקום סר מעליהם לשון רש"י (רש"י על במדבר י"ד:ט"ב) ורבי אברהם אמר כי צלם מגן וצנה אשר הם צל על הנלחמים יאמרו כי נפל פחדנו עליהם ולא יקחו מגן וצנה וכובע להחלץ להלחם כנגדנו ויפה פירש אבל יתכן שירמוז הכתוב למה שנודע כי בליל החותם לא יהיה צל לראש האיש אשר ימות בשנה ההיא לכך יאמר כבר סר צלם מעליהם שנגזר עליהם מיתה וה' אתנו כי הוא השוכן בקרבנו ועושה לנו נסים ונפלאות לעיני כל רואה על כן אל תיראום או ירמוז לשרי מעלה שאין אומה נופלת עד שנופל השר שלה תחלה (מכילתא שירה ב) כענין שכתוב (ישעיהו כד כא) יפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו' ואחר כך...

הושענות להושענא רבא

הושע נא: למענך א-להינו הושע נא / למענך בוראנו הושע נא / למענך גואלנו הושע נא / למענך דורשנו הושע נא:

למען אמתך. למען בריתך... כי אמרתי עולם חסד יבנה:

אכן שתיה. בית הבחירה... לך זרוע עם גבורה תעז ידך תרום ימינך:

אום אני חומה. ברה כחמה. גולה וסורה. דמתה לתמר. ההרוגה עליך. ונחשבת כצאן טבחה. זרועה בין מכעיסיה. חבוקה ודבוקה בך. טוענת עליך. יחידה ליחידך. כבושה בגולה. לומדת יראתך. מרוטת לחי. נתונה למכים. סובלת סבלך. עניה סערה. פדוית טוביה. צאן קדשים. קהלות יעקב. רשומים בשמך. שואגים הושע נא: תמוכים עליך. הושע נא: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם:

אדון המושיע. בלתך אין להושיע. גבור ורב להושיע. דלותי ולי הושיע. האל המושיע. ומציל ומושיע. זועקך תושיע. חוכיך הושיע. טלאיך תשביע. יבול להשפיע. כל שיח תדשא ותושיע. לגיא בל תרשיע. מגדים תמתיק ותושיע. נשיאים להסיע. שעירים להניע. ענבים מלהמניע. פותח יד ומשביע. צמאיך תשביע. קוראיך תושיע. רחומיך תושיע. שוחריך הושיע. הושע נא: תמימיך תושיע. הושע נא: נעימות בימינך נצח:

אדם ובהמה. בשר ורוח ונשמה. גיד ועצם וקרומה. דמות וצלם ורקמה. הוד להכל דמה. ונמשל כבהמות נדמה. זיו ותואר וקומה. חדוש פני אדמה. טיעת עצי נשמה. יקבים וקמה. כרמים ושקמה. לתבל המסימה. מטרות עז לסממה. נשיה לקימה. שיחים לקוממה. עדנים לעצמה. פרחים להעצימה. צמחים לגשמה. קרים לזרמה. רביבים לשלמה. שתיה לרוממה. הושע נא: תלוייה על בלימה. הושע נא: ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים:

אדמה מארר. בהמה ממשכלת. גורן מגזם. דגן מדלקת. הון ממארה. ואוכל ממהומה. זית מנשל. חטה מחגב. טרף מגובאי. יקב מילק. כרם מתולעת. לקש מארבה. מגד מצלצל. נפש מבהלה. שובע מסלעם. עדרים מדלות. פרות משדפון. צאן מצמיתות. קציר מקללה. רוב מרזון. שבולת מצנמן. הושע נא: תבואה מחסיל. הושע נא: צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו:

למען איתן הנזרק בלהב אש. למען בן הנעקד על עצים ואש. למען גבור הנאבק עם שר אש. למען דגלים נחית באור וענן אש. למען הועלה למרום ונתעלה כמלאכי אש. למען והוא לך כסגן בארצלי אש. למען זבד דברות הנתונות מאש. למען חפוי יריעות וענן אש. למען טכס הר ירדת עליו באש. למען ידידות בית אשר אהבת משמי אש. למען כמה עד שקעה האש. למען לקח מחתת אש והסיר חרון אש. למען מקנא קנאה גדולה באש. למען נף ידו וירדו אבני אש. למען שם טלה חלב כלילי אש. למען עמד בגורן ונתרצה באש. למען פלל בעזרה וירדה האש. למען ציר עלה ונתעלה ברכב

הולך וגדל. אשר מעשק עדה חדל. בשוב עם מחטא צו שאב מים. לנאוה כירושלים. הושע נא והושיעה נא אבינו אתה: למען חיר מכרפר בשיר. המלמד תורה בכל כלי שיר. מנסף לפניו כתאב שתות מים. לשמו בך סברם. הושע נא והושיעה נא אבינו אתה: למען זך עלה בסערה. המקנא ומשיב עברה. לפלולו ירדה אש ולחכה עפר ומים. לעיניה ברכות. הושע נא והושיעה נא אבינו אתה: למען ושרת באמת לרבו. פי שנים ברוחו נאצל בו. בקחתו מנגן נתמלאו גבים מים. לפוצחי מי כמוך. הושע נא והושיעה נא אבינו אתה: למען הררה עשות רצונך. המכריז תשובה לצאנך. אז בבא מחרף סתם עינות מים. לציון מכלל יופי הושע נא והושיעה נא אבינו אתה: למען דרשוך בתוך הגולה. וסודך למו נגלה. בלי להתגאל דרשו זרעונים ומים. לקוראיך בצר. הושע נא והושיעה נא אבינו אתה: למען גמר חכמה ובינה. סופר מהיר מפלש אמנה. מחכמנו אמרים המשולים ברחבי מים. לרבתי עם. הושע נא והושיעה נא אבינו אתה: למען באי לך היום בכל לב. שופכים לך שיח בלא לב ולב. שואלים ממך עוז מטרות מים. לשוררוך בים הושע נא והושיעה נא אבינו אתה: למען אומרי יגדל שמך. והם נחלתך ועמך. צמאים לישעך. כארץ עיפה למים. לתרת למו מנוחה. הושע נא והושיעה נא אבינו אתה:

(חזן וקהל): הושע נא אל נא. אנה הושיעה נא: הושע נא סלח נא. והצליחה נא. והושיענו אל מעזנו:

מניח הלולב מידו ולוקח ההושענא ותופסה עד החבטה:

תענה אמונים שופכים לך לב כמים. והושיעה נא. למען בא באש ובמים. גזר ונם יקח נא מעט מים. והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה דגלים גזו גזרי מים והושיעה נא: למען הנעקד בשער השמים. ושב וספר בארות מים והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה זכים חונים עלי מים והושיעה נא: למען חלק מפצל מקלות בשקתות המים. טען וגל אבן מבאר מים והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה ידידים נוחלי דת משולת מים והושיעה נא: למען כרו במשענותם מים. להכין למו ולצאצאיו מים והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה מתחננים כבישימון עלי מים והושיעה נא: למען נאמן בית מספיק לעם מים. סלע הר ויזובו מים והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה עונים עלי באר מים והושיעה נא: למען פקד במי מריבת מים. צמאים להשקותם מים והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה קדושים מנסכים לך מים והושיעה נא: למען ראש משוררים כתאב שתות מים. חלילה פץ ונסף לך מים והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה שואלים ברבוע אשלי מים והושיעה נא: למען תל תלפיות מוצא מים. תפתח ארץ ותרעיף שמים והצליחה נא והושיענו אל מעזנו:

(חזן וקהל): רחם נא קהל עדת ישראל. סלח ומחל עונם והושיענו א-להי ישענו:

אז כעיני עבדים אל יד אדונים. באנו לפניך נדונים. והושיענו א-להי ישענו: גאה אדוני האדונים. נתגרו בנו מדנים. דשונו ובעלוננו זולתך אדונים והושיענו א-להי ישענו: הן גשנו היום בתחנון. עדיך רחום וחנון. וספרנו נפלאותיך בשנון והושיענו א-להי ישענו: זבת חלב ודבש. נא אל תיבש. חשרת מים כאביה תחבש והושיענו א-להי ישענו...

(חזן וקהל): שערי שמים פתח. ואוצרך הטוב לנו תפתח. תושיענו וריב אל תמתח. והושיענו א-להי ישענו:

(חזן): קול מבשר מבשר ואומר: (והקהל חוזר): קול מבשר מבשר ואומר:

אומץ ישעך בא. קול דודי הנה זה בא. מבשר ואומר: קול בא ברבבות פתים. לעמוד על הר הזיתים. מבשר ואומר: קול גשתו בשופר לתקע. תחתיו הר יבקע. מבשר ואומר: קול דפק והציץ וזרח. ומש חצי ההר ממזרח. מבשר ואומר: קול הקים מלול נואמו. ובא הוא וכל קדושו עמו. מבשר ואומר: קול ולכל באי עולם. בת קול ישמע בעולם. מבשר ואומר: קול זרע עמוסי רחמו. נולדו כילד ממעי אמו. מבשר ואומר: קול חלה וילדה מי זאת. מי שמע כזאת. מבשר ואומר: קול טהור פעל כל אלה. ומי ראה כאלה. מבשר ואומר: קול ישע וזמן הוחד. היוחל ארץ ביום אחד. מבשר ואומר: קול כביר רום ותחת. אם וילד גוי פעם אחת. מבשר ואומר: קול לעת יגאל עמו נאור. והיה לעת ערב יהיה אור. מבשר ואומר: קול מושיעים יעלו להר ציון. כי חלה גם ילדה ציון. מבשר ואומר: קול נשמע בכל גבולך. הרחיבי מקום אהלך. מבשר ואומר: קול שימי עד דמשק משכנותיך. קבלי בניה ובנותיך. מבשר ואומר: קול עלזי חבצלת השרון. פי קמו ישני חברון. מבשר ואומר: קול פנו אלי והושעו. היום אם בקולי תשמעו. מבשר ואומר: קול צמח איש צמח שמו. הוא דוד בעצמו. מבשר ואומר: קול קומו כפוישי עפר. הקיצו ורננו שוכני עפר. מבשר ואומר: קול רבתי עם בהמליכו. מגדול ישועות מלכו. מבשר ואומר: קול שם רשעים להאביד. עושה חסד למשיחו לדוד. מבשר ואומר: קול תנה ישועות לעם עולם. לדוד ולזרעו עד עולם. מבשר ואומר:

(חזן ג"פ: קול מבשר מבשר ואומר: (והקהל חוזר ג"פ: קול מבשר מבשר ואומר:

הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם: ויהי דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' קרובים אל ה'
א-להינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו: למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא
הא-להים אין עוד: